Michal Dragoun

Zlomek kalendáře premonstrátského kláštera u Hradišti u Olomouce z 3. čtuřiny 12. století

Średniowiecze Polskie i Powszechne 1, 75-85

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Michal Dragoun

Zlomek kalendáře premonstrátského kláštera v Hradišti u Olomouce z 3. čtvrtiny 12. století

Zkoumání liturgických kalendářů je v české historické vědě oblastí, které není věnována přílišná pozornost, přestože má k dispozici poměrně rozsáhlý pramenný soubor[1]. Jeho rozdělení s ohledem na dobu vzniku je však značně nerovnoměrné a se vzrůstající vzdáleností od současnosti je dochovaných kalendářů méně a méně. Pokud tedy pro 14. a 15. století počet relevantních rukopisů dosahuje desítek a snad i stovek, ze století třináctého jich pochází asi patnáct a do století dvanáctého je možné bez pochybností datovat pouze šest kodexů s kalendáři. Dva z nich náleží prostředí katedrálních kostelů v Praze (tzv. *Kodex Gertrudianus*, jehož kalendář pochází snad z r. 1143) a Olomouci (tzv. *horologium olomucense* snad z l. 1136—1137), čtyři další klášterům benediktinského řádu (břevnovský rukopis Národní knihovny Praha VI G 11, svatojiřské NK Praha VI E 4c a VI E 13 a ostrovský Kapitulní knihovny Praha A 57/1, všechny z 2. poloviny 12. století)[2]. Prameny, které by osvětlily vývoj předchozích přibližně tří staletí, vzorů přejímaných s postupnou christianizací a jejich modifikaci v české oblasti, bohužel scházejí. Badatel tedy s povděkem přijme

[1] Dosavadní literatura si kalendářů všímala spíše okrajově v souvislosti s jinými tématy. Výjimkami jsou pouze práce o kalendářích kláštera sv. Jiří na Pražském hradě (Z. Hledíková: *Kalendáře rukopisů kláštera sv. Jiří*. AUC phil. et hist. 2, z PVH 8, 1988, s. 35—78, ; Táž *Svatojiřské kalendáře doby abatyše Kunhuty*. AUC phil. et hist. 2, z PVH 9, 1991, s. 61—81) a stručné shrnutí o kalendářích doby přemyslovské (M. Dragoun: *Církevní kalendář přemyslovských Čech a některé aspekty jeho vlivu na život soudobé společnosti*. In: *Historie 1995*. Ed. I. Barteček. Ostrava 1996, s. 27—43).

[2] Významnější literaturu věnovanou jednotlivým rukopisům shrnuje M. Dragoun: *Církevní kalendář...*, s. 39—40, pozn. 3—9. Autorem důležité studie k břevnovskému rukopisu je dále J. Pražák: *Nejstarší brevíř břevnovského kláštera*. Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 1993, 10/1, s. 165—178.

jakékoli rozšíření pramenné základny, avšak tato možnost se mu dnes již nenaskytne příliš často. Občas se však objeví i výjimky.

Jedna z těchto výjimek je dnes uložena ve sbírce zlomků Knihovny Národního muzea v Praze pod signaturou 1 E c 79. Jde o pergamenový lístek o rozměrech přibližně 15 × 10,5 cm, dnes poškozený špínou, otrháním okrajů a dva drobné otvory dosvědčují, že i činnost červotoče zanechala v průběhu věků na rukopise své stopy. Jde o neúplně dochované folio liturgického kalendáře, které obsahuje měsíce srpen a září. Horní okraj folia je dnes uříznut, takže postrádáme text v rozsahu asi čtyř až pěti řádků (pravděpodobně širší horní okraj, jeden řádek s udáním počtu dnů v měsíci a první tři dny obou měsíců). Lístek byl oříznut i na spodním okraji, poslední řádek měsíce září tvoří verš se vztahem ke znamení zvěrokruhu, u srpna, který je o den delší, obdobný verš již dochován není. Celkem tedy na zlomku zůstalo zachováno 28 textových řádek, které byly před samotným psaním připraveny slepým linkováním. Přírůstkový katalog KNM udává, že zlomek byl získán „ze staré zásoby", což znemožňuje jakékoli přesnější postižení cesty, jímž se dostal na místo svého dnešního uložení.

Základní ruku kalendáře je možné charakterizovat jako románskou minuskulu 12. století. Jedinou odchylkou je zápis sv. Václava, který je v kalendáři uveden majuskulními literami a slovo Christi u jeho svátku je celé uvedeno alfabetou. Písmo dosti důsledně zachovává psaní *e caudatum* v genitivních koncovkách feminin, občas používá i psaní ae (*caelum*) a to někdy i na místech nenáležitých (*aecclesie*). Zachovává i psaní koncovek *-tio, -tii, -tium*. Pro spojku *et* je používána tironská nota přibližného tvaru sedmičky. Pozdější doplňky do kalendáře a zejména několik vrstev nekrologických přípisů je možné zařadit do období od konce 12. do 14. století, v některých případech ráz písma neumožňuje jinou než jen velmi přibližnou dataci.

Kalendář se skládá pouze z částí v této době (a ještě i v následujících staletích) obvyklých: první, velmi špatně dochovaný sloupec zaujímá zlatý počet, druhý nedělní písmena, třetí římský kalendář a čtvrtý, nejrozsáhlejší, záznam jmen světců či církevních svátků, občas doplněný údaji komputistického charakteru nebo nekrologickými přípisy. Tyto dvě základní skupiny údajů (kalendář a nekrologické přípisy) nám také mohou nejspíše napomoci při určení provenience a datace zlomku. (Úmyslně hovořím pouze o nekrologických přípisech, protože pro označení nekrologium schází snaha o trvalejší doplňování zápisů podle nějakého pevnějšího záměru.)

Přes malý počet dochovaných kalendářů českého původu z 12. století je možné přímý vzor dochovaného zlomku bez problémů určit. Je jím kalendář tzv. horologia olomucense, dnes uloženého v královské knihovně ve Stockholmu pod signaturou Mss. Theol. A 144[3]. Zjevné jsou zejména shody svátků, které jsou

[3] Přepis tohoto kalendáře, kterému však schází zejména rozlišení barev inkoustu a přesnější určení postupného vzniku jednotlivých vrstev, pořídil B. Mendl v knize A. Friedla: *Hildebert*

v českém prostředí méně obvyklé. Snad pouze v těchto dvou kalendářích se objevují svátky Sedmi spáčů u 9. 8., Radegundy u 11. 8., Sebalda a Pertolda u 19. 8., Alexandra u 26. 8., Adolfa nebo Adelfa u 30. 8., Justa a Klementa 31. 8., Erintrudy 4. 9., Taurina a Herkuliána 5. 9., Glodoalda 7. 9., Apra 15. 9. a Antima, Leontia a Euprepia 27. 9. Nezcela jistý je u 3. 8. Abibon. Některé další festivity přes svůj občasný výskyt jinde patří rovněž mezi nepříliš obvyklé, alespoň v českých diecézních kalendářích (Zuzana 11. 8., Hilarie 12. 8., Casianus 13. 8., Porfirius 20. 8., Rupert 24. 9.). Shody mezi oběma prameny se vztahují i na doslovnou identitu formulací: 13. 8. *Yppoliti mr. cum tota domu sua*, 22. 9. *Mauricii ducis cum exercitu suo*, 29. 9. *Wenceslai mr. Christi*. Výčet diferencí mezi oběma prameny ve srovnávaných měsících je následující (jako v této souvislosti nevýznamné pomíjím přehození pořadí zapsaných světců): horologium olomucense má navíc u 9. 8. *Romani mr.*, 22. 8. *Octava [Assumptionis] Marie*, 16. 9. *Ludmile mr.* (přípis až 13. století), 19. 9. *Festi diaconi, Desiderii, Sosii, Proculi, Euthicetis et Acutii mrm.* (zápis, který by se na zlomek svou délkou nemohl vejít) a 28. 9. Liobe v. Naproti tomu na zlomku jsou navíc zapsáni tito světci: 8. 8. *Iuriani, Faustini, Marcelliani mrm.* a 29. 8. *Sabine v.* Jediným dnem, v němž se odlišují oba kalendáře, je 5. srpen: *horologium olomucense* má *Oswaldi regis et mr., dedicatio altaris s. Adalberti*, zlomek *Cassiani epi. et cf.* Právě tento rozdíl může být pro určení místa vzniku zlomku velmi významný. Konkrétně výročí dedikace oltáře sv. Vojtěcha v kryptě katedrály sv. Václava v Olomouci bylo svátkem, jehož uvedení v kalendáři mělo význam pouze pro kostel, jehož se bezprostředně týkalo, jako tomu bylo u výročních dnů vysvěcení kostelů nebo kaplí téměř obecně[4].

Ačkoli tedy nově objevený zlomek kalendáře má k horologiu olomucense velmi blízko, byl pravděpodobně opsán již pro jiný kostel. Opačnou možnost priority vzniku je možné bezpečně vyloučit: kalendář *horologia olomucense* vznikl až na minimum doplňků ve dvou fázích, které sice od sebe nejsou časově příliš vzdáleny, je však možné je rozlišit[5]. Mikrofáze ve vzniku kalendáře

---

a Everwin, románští malíři. Praha 1927, s. 103—114. Autor se zde zaměřil téměř výhradně na uměleckohistorický popis a rozbor a problematiku kalendáře až na výjimku dokazující jeho olomoucký původ pominul. Totéž se dá říci i o nekrologických přípisech, které již dříve vydal B. Dudík: *Necrologium olomucense*. Handschrift der königlichen Bibliothek in Stockholm, Archiv für österreichische Geschichte 1880, 59, s. 639—657, který také kodex znovuobjevil pro českou historickou vědu.

[4] Výjimkou v českém materiálu je pouze výroční vysvěcení katedrálního kostela, které by však mělo být závazným svátkem v každé diecézi. Vysvěcení pražského kostela sv. Víta 30. září a později 1. října se také v jednotlivých kalendářích objevuje poměrně často. V menší a co do sestavy svátků poměrně homogenní skupině kalendářů pražské arcidiecéze se pak objevuje i výroční den vysvěcení kaple sv. Václava v pražském katedrálním kostele (11. září). Všechna ostatní aniversaria konsekrace kaplí či oltářů však již mají vztah výhradně pouze ke kostelu, pro nějž byl konkrétní rukopis určen.

[5] Vycházím zde z popisu u A. Friedla: *Hildebert...*, s. 17. Kromě přepisu a několika poznámek v textu knihy jsem měl pro srovnání k dispozici pouze černobílé fotografie ledna až listopadu uložené ve fotoarchivu Státního ústavu památkové péče.

horologia olomucense se projevuje o něco menším písmem, než vrstva základní. I když jsem vycházel pouze z fotografií a nikoli ze zkoumání originálu, počet zápisů, které by bylo možné takto identifikovat, je několikanásobně větší, než ve zlomku, kde jsou obě tyto vrstvy až na výjimky sloučeny do jedné. Jako o možné mikrofázi vzniku kalendáře zlomku lze uvažovat pouze u několika údajů psaných rovněž menším písmem, u nichž je však stejná ruka písaře. Jde o záznamy Samuela proroka (20. 8.), Alexandra (26. 8.), Adolfa (30. 8.) a Apra (15. 9.). Všechny tyto záznamy jsou menším písmem i v *horologiu*. Právě tak počet nekrologických zápisů základní rukou je v dochované části u zlomku kalendáře větší. Navíc tyto údaje byly zapsány bezpečně současně s kalendářem, zatímco v *horologiu* tvoří zmíněnou mikrofázi. Je to zřejmé např. ze zápisu o úmrtí knížete Svatopluka, který je v horologiu rozdělen starším označením neštastného dne na dvě části. Několik indicií, které by mohly svědčit pro obrácení vztahu předloha-opis, nepůsobí natolik přesvědčivým dojmem. V pořadí světců u 28. 8. se ve zlomku objevuje *Hermetis m., Augustini ep. et cf.*, v *horologiu* je pořadí obrácené. Význam církevního otce Augustina (i jeho svátku) byl jistě i ve 12. století hodnocen výše než u mučedníka Herma, teprve s postupem času však tento jev dochází svého jednoznačného výrazu i v kalendářích: nejdříve v ustálení pořadí obou světců a později v postupném vytlačování druhého jmenovaného. Absence Ludmily v rozebíraném zlomku kalendáře je způsobena jednak důvody prostorovými (zápis u 16. 9. je tak dlouhý, že by se již nevešla — v *horologiu* byla zapsána na posledním místě), jednak i časovými (do *horologia* byla doplněna až ve fázi nejmladších přípisů, a to až ve třináctém století). Archaickým tvarem, který se v *horologiu* neobjevuje, je i formulační vyjádření některých vigilií, kdy je jméno světce uvedeno již u vigilie a o samotném svátku již následuje jen *Natale eiusdem* (u Vavřince a Matouše). Tento zvyk se neprojevil u Nanebevzetí P. Marie (nejde o svátek osoby, ale události) a jeho oslabenou formou je zápis u vigilie Bartoloměje (vigilia ad apostolum). Tyto archaické formulační odlišnosti se jinde v dochovaném českém kalendářovém materiálu nevyskytují v takové míře. Analogií je pouze uvádění *vigilia apostoli, apostolorum* či v jednom případě i konkrétního světce (Vavřince) v kalendáři tzv. *Kodexu Gertrudy*. V něm se také objevuje v několika případech i starobylý a postupem doby zanikající zvyk uvádění svátku jako *Natale*[6]. Je jen třeba poznamenat, že v kalendářích je velmi podstatný rozdíl mezi *nativitas*

[6] Přepis kalendáře z *Kodexu Gertrudy* poprvé publikovali H. V. Sauerland, A. Haseloff: *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier (Codex Gertrudianus in Cividale)*. Trier 1901, s. 37—42. Zprávu o něm s upřesněním některých omylů a správnou lokalizací vzniku kalendáře u biskupského kostela sv. Víta v Praze uveřejnil J. Kalousek: *Kalendář českého původu z prostředka XII. století*. ČČM 1902, 76, s. 159—165. Přesnější přepis přinesla práce B. Włodarského a kol.: *Chronologia polska*. Warszawa 1957, s. 201—207. Polská historiografie mu také dodnes věnuje větší pozornost, naposledy D. Leśniewska: *Kodeks Gertrudy. Stan i perspektywy badań*. Roczniki Historyczne 1995, 61, s. 141—170, o kalendáři zvl. s. 161—168.

a *natale: nativitas* je den narození, který je uváděn jen u nemnoha osob (Jan Křtitel, P. Marie, Kristus) a v tom případě následuje devět měsíců po svátku *conceptionis* téže osoby (resp. po *annuntiatione Mariae v.*). *Natale* naproti tomu je dnem úmrtí či umučení, zrození pro věčný život na nebesích. S kalendáriem *horologia olomucense* se doslovně shodují i dochované záznamy komputistického charakteru a verš v závěru měsíce září.

Výsledek srovnání obou kalendářových částí lze tedy shrnout: kalendář *horologia olomucense* byl buď přímým vzorem pro zlomek objeveného kalendáře, eventuálně mohl být zprostředkován i nedochovaným mezičlánkem. Vzájemná podoba je však taková, že počet těchto mezičlánků nemohl být velký. Zlomek kalendáře však již pravděpodobně byl určen pro užití jinde než v olomouckém katedrálním kostele.

Při zhodnocení nekrologických záznamů se opět budeme potýkat s obdobným problémem jako v případě kalendáře: ani nekrologia nepatří k pramenům, o něž by byl mezi českými historiky velký zájem[7].

Nekrologické zápisy pocházejí z několika časových vrstev. Současné se vznikem kalendáře jsou čtyři údaje: u 13. 9. *Andreas pater, Ninko monachus obierunt*, u 17. 9. *Hermannus episcopus Pragensis aecclesie o(biit)* a u 21. 9. *Zuatopl[c] dux iaculo perforatus est.* Poslední dva se téměř doslovně shodují s nekrologickými údaji *horologia olomucense* (Heřman je v něm navíc označen jako devátý pražský biskup, Svatopluk jako vévoda Čech, vynechání těchto slov je však způsobeno nedostatkem prostoru pro zápis), první dva v něm chybějí. Horologium také neobsahuje ve srovnání s dochovaným zlomkem žádné údaje navíc. Zmínění biskup i kníže se sice objevují i v dalších pramenech nekrologického charakteru (Heřman v nekrologiu podlažickém, oba pak v tzv. *necrologio bohemico*), v těchto pramenech však nenalézáme zmíněnou formulační shodu. Ondřej a Ninko se však již v žádném ze známých nekrologických pramenů neobjevují a jsou tak dokladem postupného doplňování základu známého z *horologia* o další zemřelé osoby, zejména bližší určení Ninka jako mnicha však naznačuje, že v průběhu doby došlo ke změně prostředí, v němž byly nekrologické záznamy doplňovány — namísto olomoucké kapituly šlo spíše o instituci řeholní[8].

---

[7] Kromě edic několika nekrologií, většinou z konce minulého století, neexistuje v české literatuře žádná souhrnnější práce. Převážnou většinu edic i literatury shrnuje M. Dragoun: *Necrologium bohemicum — příspěvek k otázce místa jeho vzniku.* Documenta Pragensia [v tisku].

[8] Bohužel nelze ani Ondřeje, ani Ninka spojit s jinou osobou tohoto jména známou odjinud: není žádný přesvědčivý důvod spojovat Ondřeje s prvním opatem kláštera v Opatovicích, zemřelým snad v r. 1107 (G. Friedrich (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB) I, Pragae 1912, s. 396 a *Anály hradišťsko — opatovické, Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha 1874, s. 392), ani s žádným dalším Ondřejem (V. Novotný: *České dějiny* (dále jen ČD) I/2 a I/3, Praha 1913, 1927, podle rejstříku). První známý Ninko (nebo Ninek) je pak zmiňován jako maršálek královny až v r. 1235 (CDB III/1, s. 122).

Srovnání s dalším dochovaným nekrologiem olomouckého biskupského kostela, které bylo vytvořeno na základě starší předlohy v r. 1263[9], potvrzuje domněnku, že olomoucká katedrála nebyla místem vzniku zkoumaného zlomku. Žádný z nekrologických zápisů v měsíci srpnu a září s ním totiž není shodný. Tato skutečnost není tak nápadná u dat úmrtí olomouckých biskupů: prvním z nich, který v inkriminovaných měsících zemřel, byl až v r. 1326 Konrád. To již jde o dobu, která je vzniku srovnávaných nekrologií příliš vzdálena. Porovnání zapsaných členů panovnické dynastie, a to právě žijících v 11. a 12. století, však vyznívá překvapivě. Zatímco v *horologiu olomucense* je uveden pouze 21. 9. Svatopluk († 1109) (situaci u Svatavy, třetí manželky Vratislava II. († 1126) zapsané 1. 9. není možné ověřit), mladší nekrologium z r. 1263 uvádí 6. 8. Gertrudu, první manželku Vladislava II. († 1150), 8. 9. knížete Konráda († 1092), 9. 9. Juditu, druhou manželku Vladislava II. († 1174) a 15. 9. Adlétu, manželku Soběslava I. († 1140). I mezi osobami buo z přemyslovského rodu, nebo s kněžnami, manželkami jeho představitelů, neshledáváme tedy žádnou shodu. Toto zjištění má význam i pro případnou rekonstrukci postupného narůstání nekrologických záznamů v okruhu olomouckého biskupství: namísto kontinuity a postupného nabalování dalších osob na původní jádro musíme počítat buď s dvěma (či více) paralelními tradicemi. Nemůžeme zatím určit, zda trvaly vedle sebe v čase a vrstva *horologia olomucense* je pouze starší zachycenou, či zda došlo v průběhu 12.—13. století k jejich výměně. Nekrologium z r. 1263 muselo vycházet ze staršího předchůdce, o jeho dataci se však můžeme pouze dohadovat. Objasnění faktorů, které vedly k uvedení osob do jednoho či druhého nekrologia, je však bez detailního rozboru zatím nemožné.

Také v dalších časových vrstvách nekrologických zápisů se z bližších určení zaznamenaných osob (pokud jsou dostatečně čitelné) kromě indiferentního *laicus* (10. 8.) nebo *puella* (24. 9.) objevují výhradně osoby z prostředí řádového. V první řadě jde o opaty jednotlivých klášterů. Prvním z nich je u 6. 9. zapsaný Adiletus (což by snad bylo možné považovat za zkomoleninu jména Adalbertus nebo Albertus?) nebo Miletus (*obiit Adiletus (Miletus) pater et monachus de?* — místní určení je špatně čitelné, stejně jako počátek jména). I kdybychom připustili emendaci Adalbertus, nejde o Vojtěcha, třetího opata strahovského kláštera, jehož působení spadá asi do let 1175—1208, neboť ten zemřel 12. února[10]. V případě čtení Miletus by snad bylo možné s velkým otazníkem uvažovat o jeho vztahu ke klášteru ostrovskému, v jehož nekrologiu je o den

[9] Rukopis je dnes uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu Opava pod signaturou CO E I 40. Jeho popis a edici nekrologické části obstaral B. Dudík: *Über Nekrologe der Olmützer Domkirche*. Archiv für österreichische Geschichte 1884, 65, s. 487—589.

[10] Toto rozmezí let udává V. V. Tomek: *Dějepis města Prahy*. I. Praha 1855, s. 596, i V. Novotný, ČD I/3, s. 81; D. Čermák: *Premonstráti v Čechách a na Moravě*. Praha 1877, s. 15—19 udává datum smrti pouze post 1201.

později, u 7. 9. uvedeno (a podle editora převzato ze staršího klášterního nekrologia) *obiit Miletus presbyter et monachus nostre congergacionis*[11], uvedení benediktinského mnicha by zde však bylo jen těžko vysvětlitelné. Druhým je pak na konci 12. století dopsaný opat strahovského premonstrátského kláštera Herlebard (u 18. 9. *obiit Herlebardus abbas in Monte Syon*). Fakt, že Herlebardův úmrtní den byl doplněn až později a jinou rukou dovoluje určit jako *terminus ante quem* vzniku zlomku rok 1175[12]. Přesnější určení kláštera jménem ukazuje, že ve strahovském klášteře nekrologické záznamy doplňovány nebyly: toto upřesnění by u „domácího" opata bylo zbytečné. Je však pravděpodobné, že místem užívání byl jiný premonstrátský klášter: nekrologické záznamy vždy inklinovaly k přednostnímu zájmu v první řadě o vlastní instituci a v druhé řadě o řeholní domy stejného řádu.

Další osoby spojené s řeholními institucemi jsou určeny dovětkem *frater noster* typickým právě pro řádové prostředí (21. 8., 15. 9., snad 11. 9.). Jména obou mnichů, Ota a Havel, jsou však pro přesnější určení příliš obecná a rozšířená. Stejný povzdech platí i pro osoby další, u nichž je možné ze zlomku identifikovat jméno (Radoslav, Křižan, Jana) nebo alespoň jeho část (Radoss..., Modla...).

Pokud jsme při hledání místa vzniku zkoumaného zlomku mohli vyloučit blízkost olomouckého katedrálního kostela, obrátíme dále pozornost na kláštery premonstrátského řádu, jehož členem byla jediná další přesně identifikovaná osoba nekrologických přípisů. Nejdříve v úvahu připadá, zejména kvůli místní blízkosti od Olomouce, klášter Hradiště. Tento řeholní dům, založený v r. 1078 pro benediktiny, musel asi po smrti opata Bohumila v r. 1149 uvolnit své prostory pro právě v té době v Čechách velmi oblíbený řád premonstrátský. Po počátečních nesnázích se zde premonstráti také pevně usídlili. Mniši sem v předpokládaných dvou vlnách měli přijít zejména z kláštera strahovského, určitý podíl je připisován i další kanonii v Litomyšli[13]. Při změně církevního řádu nejspíše došlo i k obměně klášterní knihovny. Nevíme, jakou část rukopisů si benediktini odnesli s sebou, příklad Hradišťsko-opatovických análů však doka-

[11] J. Emler (ed.): *Ein Necrologium des ehemaligen Klosters Ostrow.* Sitzungberichte der königlichen böhmischen Geselschaft der Wissenschaften 1878, s. 346—354, konkrétně s. 352.

[12] Jde o v pořadí druhého strahovského opata, který se v literatuře obvykle objevuje pod jménem Erlebold. V. V. Tomek: *Dějepis...*, I, s. 596 zmiňuje pouze rok jeho smrti (1175), D. Čermák: *Premonstráti...*, s. 11—15 pak dobu jeho funkce vymezuje lety 1149—1175. Datum nástupu je však nesprávně, podle V. Novotného, ČD I/3, s. 81 byl jeho předchůdce Gezo naživu ještě v r. 1161. Datum úmrtí uvádějí k 16. 9. doksanské nekrologium (J. Emler: *Necrologium Doxanense.* Věstník Královské české společnosti nauk 1884 (dále VKČSN), s. 83—144), k 17. 9. nekrologium hradišťského kláštera z 18. století opřené o další starší prameny (J. Teige: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradišťského u Olomouce* (až do r. 1300), VKČSN 1893, XII, s. 1—80, konkrétně s. 16—17).

[13] V. Novotný: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradišťského na Moravě.* Časopis Matice moravské 1926, 50, s. 155—169.

zuje, že k přenesení původního celku (v neznámo jak velké míře) došlo. Jako centra pro nové vybavení knihovny se tedy nabízely především blízké olomoucké biskupství a přirozeně také mateřský klášter, kterým byl nejspíše klášter strahovský[14].

Právě druhá polovina 12. století je také dobou, kdy mezi těmito dvěma institucemi existovaly četné personální vazby: před nástupem na olomoucký biskupský stolec byl jistě členem konventu na Strahově Jan III. (1150—1157) a pravděpodobně i Kaim (1186?—1194). Katalog olomouckých biskupů dokonce uvádí v inkriminovaném období takřka u každého z nich, že byli dříve kanovníky strahovskými, tyto zprávy jsou však dnes odmítány[15]. Jistě však premonstrátem byl i Jan IV. (1157—1172), dříve opat kláštera v Litomyšli, který byl v klášteře hradišťském pohřben, právě tak v klášteře strahovském našel místo posledního odpočinku jeho duchovní otec Jindřich Zdík (1126—1150) a Jan V. (1199—1201). Tato spojení, konkrétně v trojúhelníku Strahov—Hradiště—Olomouc, nám umožňují řešit otázku vzniku a užívání zlomku kalendáře alespoň s potřebnou dávkou pravděpodobnosti. Většina indicií mluví pro lokalizaci zlomku do kláštera hradišťského[16].

Když po příchodu premonstrátů ze Strahova do hradišťského kláštera, snad v r. 1150, vyvstala potřeba obnovit klášterní knihovnu, protože původní si benediktinští mniši odnesli do svých nových domovů, využili řeholní kanovníci kontaktů s osobou, kterou někteří (a snad většina) osobně znali. Touto osobou byl olomoucký biskup Jan III., ještě před nedávnem také člen strahovského konventu. Ten jim umožnil opsat snad celý kodex vytvořený před relativně nedávnou dobou pro olomoucký biskupský kostel. V tomto téměř doslovném opisu byly vynechány pouze údaje, vztahující se přímo k olomoucké katedrále (dedikace oltáře sv. Vojtěcha), zbytek byl ponechán beze změn. Pokud jsme tedy mohli vznik kodexu datovat před rok 1175, tato kombinace by jej řadila do doby po r. 1150 a to nejspíše do několika let bezprostředně po tomto datu. Kodex byl pak, nejspíše v užívání několika řeholníků, doplňován zvláště nekrologickými údaji, mezi nimiž byla pozornost kromě spolubratří věnována i významným osobám z mateřského kláštera na Strahově. Soukromému užívání nasvědčuje jak rozměr rukopisu, který ukazuje spíše na breviář pro soukromou potřebu než na misál či jiný oficiálněji zaměřený a používaný liturgický rukopis, tak i jeho provizorní charakter. Kalendář totiž nijak neodpovídá zvyklostem řádu premonnstrátů, ačkoliv pro počáteční období jeho vývoje v Čechách nemáme žádné

[14] V. Novotný: *Uvedení...*, s. 168—169 připisuje větší podíl Litomyšli, avšak právě strahovský opat je k novému osazení kláštera vybídnut (CDB I, č. 191, s. 184—185).

[15] V. Novotný, ČD I/2, passim.

[16] Jen mimochodem je možné uvést, že jakýsi Křižan (tedy jedno ze jmen v nekrologických připisech) se uvádí mezi služebníky nově založeného kláštera hradišťského v zakládací listině z r. 1078, (CDB I, č. 79, s. 84) jde však o zakládací listinu pro klášter benediktinský a jméno dosti obvyklé, jak je patrno i při pohledu do rejstříku prvního svazku Fridrichova *Codexu*.

doklady. Kalendář rukopisu louckého kláštera z doby kolem r. 1215 je však již zcela jiný[17]. Přesto do něho byly další záznamy, i když s klesající intenzitou, doplňovány i ve 13. a 14. století. V manuskriptu v privátním užívání odchylky od normy vadily méně, vyloučit nemůžeme ani to, že rukopis mohl změnit vlastníka.

Přesto se proti tomuto řešení mohou objevit i námitky: proč by pro pořízení klášterních rukopisů byly používány liturgické kodexy z jiného prostředí? Jednou z možných odpovědí může být náročnost probíhající vlny premonstrátských fundací v Čechách: v průběhu relativně krátkého období vzniká řada klášterů tohoto řádu (Strahov, Doksany, Litomyšl, Želiv, Louňovice pod Blaníkem, z Čech jsou vyslány i konventy do Gerasu a Perneggu) a rezervy pro jejich vybavení již mohly být vyčerpány. Dalším a podstatnějším otazníkem je otec Ondřej zemřelý 13. září. Z dochovaných pramenů neznáme pro české prostředí žádného opata tohoto jména, ani premonstrátského, ani jiného. Slůvko pater tedy snad označuje osobu pouze všeobecně váženou a snad zaujímající v klášterním společenství vyšší funkci, nikoli však hodnost opatskou. Ovšem v tomto případě nám vysvětlení chybí a naznačené řešení může být jen jednou z mnoha hypotéz[18].

Rozsahem nevelký zlomek pergamenového folia nám tak pomohl vrhnout další paprsek světla do českých dějin 12. století, zejména na vzájemná spojení církevních institucí té doby jako kulturních center a nositelů a šiřitelů kulturních podnětů. V tomto konkrétním případě šlo o vazby postižené pomocí recepce rukopisných vzorů. Jistě nebyl tento způsob kontaktu jediným, narozdíl od osobních styků, které se za ním tak jako tak skrývají, se nám dnes však může podařit tyto vztahy alespoň částečně odkrýt.

[17] Jde o rukopis Morgan Library M 739. Viz M. Harrsen: *Cursus sanctae Mariae, a thirteen—century manuscript, now M 739 in The Pierpont Morgan Library*. New York 1937, nekrologickým připisům se naposledy věnoval K. Jasiński: *Rękopis zwany nekrologiem czesko-śląskim*. W: „Acta Universitatis Wratislaviensis". Historia LXXXI. Wrocław, s. 39—71.

[18] Pomoc při určení místa vzniku by mohla poskytnout další dochovaná nekrologia, jejich využití však brání stav jejich zpřístupnění. S výjimkou Heřmana, Svatopluka a Herlebarda se žádné další osoby v mně známých nekrologiích nevyskytují. Více světla by do celé otázky mohlo vnést Teigem zmíněné hradišťské nekrologium, avšak opět o něm můžeme jen těžko soudit bez detailnějšího rozboru.

Příloha

Edice zlomku kalendáře s nekrologiem. Části tištěné tučně jsou v originále červeně, zápisy tištěné kurzivou jsou pozdějšími přípisy k základní vrstvě kalendáře s několika nekrologickými zápisy. Doplňky editora jsou vždy v hranatých závorkách, předpokládaný počet písmen u nečitelných zápisů je nahrazen přibližně stejným počtem teček. Zlatý počet je doplněn pouze u alespoň částečně dochovaných zápisů. U všech zápisů je snaha zachovat jejich přibližné rozmístění na originálu (všem dnům je věnován pouze jeden řádek, anomálie u 17. a 24. září jsou způsobeny délkou jednotlivých zápisů).

Použité zkratky se pokud možno co nejvíce blíží jejich grafické podobě na zlomku: apli = apostoli, arch. = archangeli, cf. = confessoris, diac = diaconi, epi., epm. = episcopi, episcoporum, evgle = evangelistae, mr., mrm. = martyris, martyrum, ob. = obiit, pp. = papae, prbi = presbyteri, s = sancti, sanctae, v. = virginis.

[augustus]

4.	[F]	II	N	Iustini epi. et cf., *obiit O.z.iec*[1] **atque Abi[bon]**[2]
5.	[G]	NON		Cassiani epi. et cf., *Radoss...*[3]
6.	A	VIII		Xixti, Felicissimi, Agapiti mrm., Transfiguratio d[omini]
7.	B	VII	ID	Affreę mr., Donati epi.[4]
8.	C	VI		Romę[5] Ciriaci mr., Iurani, Faustini, Marcelliani mrm.
9.	D	V		Septem dormientium, Laurenti vigiles istic prec...
10.	[E]	IIII	ID	**Natale eiusdem** *sancti*[6] *obiit Krisan laicus*[7]
11.	[F]	III		Romę[5] Tyburtii mt., Radegundę v., Susannę mr.
12.	G	II	ID	Eupli diac., Hilarię v., *Clare v.*[8]
13.	A	IDUS		Yppoliti mr. cum tota domu sua Romę[9], Cassiani scol[astici][10]
14.	B	XVIIII		**SEP.** Eusebii cf., vigilia
15.	C	XVIII		**Assumptio sanctę Mariae ad caelum**
16.	D	XVII	K	Ursatii cf., *Arnulfi epi. et cf.*[11]
17.	E	XVI		Octava s. Laurentii, *obiit Radoslaus*[12]
18.	F	XV	K	Agapiti mr., **Sol in virginem,** *obiit Modla...*[13]
19.	G	XIII		Magni mr., Sebaldi epi. et cf., Pertholdi cf., *obiit Ro...*[13]
20.	A	XIII		Stephani regis et cf., Porfirii cf., Samuhelis prophe[te][14]
21.	B	XII		Privati epi. et mr., *obiit Otto frater noster*[7]
22.	C	XI	K	Thimothei et Simphoriani mrm.
23.	D	X		Thimothei et Apollonaris mrm., vigilia ad apostolum
24.	E	VIIII		**Barthołomei apli.,** Translatio Adalberti epi. et mr.

[1] Nezřetelný nekrologický zápis, snad ze 14. století.

[2] Konec zápisu z předchozího řádku. Doloženo na základě analogie s horologiem olomucense, kde je u 3. 8. Inventio corporum Stephani protomr., Nichomedis, Gamalielis, Abibon.

[3] Nekrologický zápis na tomto řádku byl vyškrabán, čitelnou část je možné datovat do 13. století.

[4] Na řádce byl dále zapsán dnes nečitelný nekrologický přípis.

[5] Romę nadepsáno.

[6] Sancti dopsáno později, asi ve 13. století.

[7] Přípis poslední třetiny 12. století.

[8] Přípis 13. století.

[9] Romę zapsáno základní rukou kalendáře, ale menším písmem.

[10] Doplněno na základě horologia olomucense.

[11] Přípis konce 12. nebo 1. poloviny 13. století na razuře.

[12] Přípis sand 14. století.

[13] Přípis konce 12. nebo 1. poloviny 13. století. Doplňky u 18. 8. a 19. 8. jsou psány stejnou rukou.

[14] Samuelis prophete je psáno základní rukou kalendáře, ale menším písmem.

25.		F	VIII	K	Genesii mr.
26.		G	VII		Herenei et Abundi mrm., Alexandri[15], *obiit*...[16]
27.		A	VI		Rufi sociorumque eius[4]
28.		B	V	K	Hermetis mr., Augustini epi. et cf., Pelagii mr.
29.		C	IIII		**Decollatio sancti Iohannis Bap**[tiste], Sabinę v.[4]
30.		D	III		Felicis et Audacti mrm., Adolfi cf.[17]
31.		E.	II	K	Paulini epi. et cf., Iusti, Clementis cf.
[september]					
4.		B	II	N	Marceli et Iusti mrm., Erindrudis V.
5.		C	NONAS		Victorini mr., Thaurini et Herculiani mrm., Die[18]
6.		D	VIII		Magni cf., *obiit Ad. letus pater et monachus de ..n..*[7]
7		E	VII	ID	Aureliani et Euroci mrm., Reginę v., Glodoaldi cf.
8.		F	VI		**Nativitas s. Mariae**, Adriani mr., Corbiniani cf.
9.	[XV]III	G	V		Gorgonii mr.
10.	[V]II	A	IIII	ID	Salvii epi. et cf.
11.		B	III		Proti et Iacincti mrm., Felicis et Regulę v., *obiit. rat*...[19]
12.	[X]V	C	II	ID	Syri cf.
13.	[II]II	D	IDUS		Philippi epi. et cf., Andreas pater, Ninko monachus obierunt
14.		E	XVIII		**OCT. Exaltacio s. Crucis**, Cornelii et Cipriani epm., et mrm.
15.	XII	F	XVII	K	Nicodemis mr., Apro cf.[20], *obiit Gallus frater noster*[7], *o. atena s.*[21]
16.	I	G	XVI		Eufemię v., Lucię virg. et mr. et s. Geminiani mr.
17.		A	XV		Lantberti epi. et mr., Hermannus episcopus Pragensis aecclesię o[biit]
18.	VIIII	B	XIIII	K	Florentii mr., *obiit Herlebardus abbas in Monte Syon*[7]
19.		C	XIII		Ianuarii epi. et mr.
20.	XVII	D	XII		Faustę v., vigilia Mathei apli. et evglę.
21.	VI	E	XI		**Natale eiusdem**, Zuatopic dux iaculo perforatus est
22.		F	X	K	**Mauricii ducis cum exercitu suo, Emmerammi**
23.	XIIII	G	VIII		Lini pp. et mr., Teclę v.
24.	[I]II	A	VIII		Conceptio Iohannis Bap[tiste], Ro^udperti epi. et cf.[22]*obiit Iana puella*[7]
25.		B	VII		Firmini mr., **Indictiones mutantur hoc in loco**
26.	XI	C	VI	K	Cypriani epi. et mr. et s. Iustine v. et mr.
27.		D	V		**Cosmę, Damiani, Antimii, Leontii et Euprepii**
28.	[XI]X	E	IIII		**WENCEZLAI MRIS. XPICΘI**
29.	[VII]I	F	III		**Memoria Michahelis arch.**
30.		[G]	II	K	Hieronimi prbi. et cf., **Nox habet, dies XII**

Sidere, virgo, tuo bachum september opimat

[15] Alexandri je psáno základní rukou kalendáře, ale menším písmem.
[16] Nekrologický přípis je zcela nečitelný.
[17] Adolfi cf. je psáno základní rukou kalendáře, ale menším písmem.
[18] Die psáno základní rukou kalendáře, ale menším písmem. Zápis asi dále pokračoval, není však dochován.
[19] Přípis konce 12. nebo 1. poloviny 13. století.
[20] Apri cf. psáno základní rukou kalendáře, ale menším písmem.
[21] Nezcela čitelný přípis, snad ze 14. století.
[22] Ve skutečnosti je u ce jméně Ruodperti nadepsáno přímo nad o.